

Podučne stvari.

Zemljepisni in narodopisni obrazi.

Nabral Fr. Jaroslav.

(Dalje.)

183.

Kermesovec. Poljski črvec. Lakovec.

Tudi stari in srednji vek je imel prekrasno rudečo barvo. Barva ta je bila od starodavnih časov poznata z imenom kermes. Starodavni Grki in Rimci so jo dobro poznali, in pozneje so jo po Evropi razvozili z grškega otočja, z južne Španjolske in Francoske. Ameriška košenilka in anilinske boje so potisnile kermes malo ne do celega z Evrope. Obdržal se je še edino na vzhodu, kjer fese še dandanes s kermesom barvajo, in ta barva je izredno lepa, kakor znamo.

V južnej Evropi, tudi v Dalmaciji, potem po vsem vzhodu raste hrast kermesovec, na katerem ti črvci žive. Ako je zima blaga, pomladi pa ni mraza, tedaj se črvci izredno zarede. Navadno se v enem letu razvije samo jeden zarod, in zato se črvci samo enkrat pobero. Kedar pa je ugodno leto, zarede se še drugi zarod, in tako morejo dvakrat črvce ogrebsti. Početkom marca so črvci še drobni kot proso, aprila pa porastejo do dobrega ter so veliki kot grah. V maju polagajo samice jajčeca in potem poginejo, ali telo jim ostane kot ščit nad jajčeci. Ako vzdignemo ta pokrovček, moremo najti pod njim 1800 do 2600 jajčec. Kedar se živalice ne morejo več kot samo enkrat zaploditi, tedaj nanese silno množino jajčec. Kjer črvce nabirajo, ondi ne čakajo, da samice jajčeca izneso, temveč jih pobero popreje. Z obiranjem črvcev se bavijo največ pastirji, deca in ženske. Da jim delo laglje gre od rok, puste, da jim nohtovi porastejo, in s takimi velikimi nohtovi prav spretno in brzo pobirajo živalice, tako da jeden na dan po 1 $\frac{1}{2}$ nabere. Nabrane črvce pomore, s kisom polijo in na solcu posuše. Živalice so rujave, a porudeče še le od kisa. Kermes še dandanes prihaja na trg. Tudi o njem so nekdanje sodili, da je plod rastlinstva. Pravi kermes upotrebljajo za barvanje fesov, pa tudi prav pogosto za barvanje vina, likerjev in sladčic.

Poljski črvec je bil v Evropi s kermesovcem uže davno pred odkritjem Amerike dobro poznat, ker so tudi od njega dobivali lepo rudečo barvo. Rudeča barva, ki so jo od tega črvca dobivali, bila je najbolje priljubljena pri Slovanih, zlasti v Poljskeji in Ruskeji. V Podolju so nabrali na leto do 1000 funtov suhih črvcev, in funt so prodajali po 8 do 10 forintov. V ruskeji ukrajinji nabirajo črvce še dandanes in to koncem julija, kedar so samice polne jajčec in polne rudeče barve. Poljski črvec živi na korenju nekih peskovitih rastlin.

Rudeči pečatni vosek je vsakemu dobro poznat, ali vendar morda ne ve vsak, da se napravlja od tvari, katero črvci po rastlinah napravlajo. V Indiji je več

dreves, na katerih živi črvec lakovec. Po naših tratinah poznamo sivkasto zeleno rastlino, iz katere se cedi belo mleko ako je pretrgamo. To je mleček, in s te familije imajo v Indiji drevo (Croton laccifer), na katerem lakovci najrajše žive. Našli pa so jih tudi še na nekih smokvah in na drugih drevesih. Kedar se samice oplode, zbero se na vršičkih in zabodo tu svoje rilce, da se nasrkajo soka. Od obilne hrane se napno živalice tako, da na njih ni razpoznati ne nog ne glave, videti so kakor mehurček. V istem času se začne iz vršičkov cediti neka smolnata tvar, in to na onem mestu, kjer je rilček zaboden. Smola zalije živalico, ali je ne zaduši, ker je tvar polna luknjic, skozi katere zrak k živalici prihaja. Kedar je samica za potomstvo poskrbela, pogine kmalu. V njej se je razvilo 20 do 30 črvcev, kateri se v desetih mesecih skozi smolo pregrizejo, in tako na svet dojdejo. Vsaka taka mladika izgubi kmalu perje in se posuši, ali je zato vsa osmolena, katero smolo na trgu gumijev lak nazivajo. Samice so polne rudeče barve, in ta barva preide tudi v smolo, katera je radi tega vedno po nekoliko rudečkasta.

Posušene in osmolene vršičke trgajo ljudje in donšajo na trg z imenom drevesni lak (Stocklack). Kedar se lak razstopi in v kosce zlije, prodaja se z imenom kepni lak (Blocklack). Tretja vrsta laka je zrnati lak, ki se z vej postrže, v zrnje zdrobi in z vodo izpere. Iz temnorudečih vrst izvlečejo posebno rudečo barvo. Od svetlega laka, kakor tudi od onega, iz katerega so barvo izvlekli, napravljajo navadni šelak, ki je sedaj narančast, sedaj rudečkast, sedaj zopet belkast. Pravi šelak radi tudi umetelno belijo. Šelak se dandanes v obrtu vrlo raznovrstno upotreblja. Delajo ž njega pokost, pečatni vosek, in upotrebljajo ga še v mnoge druge svrhe.

(Dalje prihodnjič.)

184.

Sydney. Bushrangerji. Dingo.

Dne 13. avgusta 1864. l. sem se spustil s svojega rojstnega kraja T. drugič v Avstralijo. Pot me je vodil preko Berolina in Hamburga v London, od tu pa na ladiji „Nourmahal“ v Sydney. Jesenski vetrovi niso plavbi v Avstralijo nikdar posebno ugodni, in zato smo potrebovali celih deset dnij, preden smo s kanala la Manche na širno morje pripluli. Na obzorju se nam je pokazal otok Tenerifa, potem Palma. Blizu kapoverdskih otokov nas je ujela grozna nevihta, morda najgroznejša, kar sem jih skusil na svojih morskih vožnjah. Kedar je izbučala, pokazala sta se nam ob afriškeji strani morská smrka. Po štirimesečnej plavbi smo vrgli mačka v Port-Jacksonu; dospeli smo v Sydney.

Novice o zlatih poljih avstralijskih so bile čedalje bolj vznemirljive, govorilo se je že to, da je Avstralija s svojim zlatom pri kraju. Na stotine diggerjev se je vračalo v Ameriko, da bi ondi dobili zaslužka. Jaz sem

bil že popreje za trdno sklenil, da se spustim s Sydneya na daljno pot naravnost na severo-zahod, in to v naselbino queenslandsko.

Ta čas so te krajine zelo nadlegovali tolovaji, in pogosto so dohajale v glavno mesto novice o divjem njihovem postopanju. Voditelji tem tolпам so bili Danijel Morgan, Ben Hall, John Gilbert in Dunn, mladenič pri sedemnajstih letih. Za glavo vsakega teh štirih bushrangerjev je vlada obljubila tisoč funtov šterlingov. Policija waleška je poskušala vse, da bi jih dobila v pest, ali ves trud je bil dolgo časa zastonj. Nasproti pa so dohajale od dne do dne v Sydney novice o novih moritvah in drugih groznih činih imenovanih štirih bushrangerjev.

Te tolpe tolovajske so bile ta čas na poseben način urejene; imele so svoj krog in svoje vlastno velenje. Rudeča kapica, siva suknja in tesne hlače potisnjene za visoke škornje, to je bila navadna oprava avstralijskega bushrangerja. Dva ali trije revolverji so mu tičali za širokim pasom, in kedar je šel na plen, počrnil si je kosmati obraz, da bi ga policija tako hitro ne spoznala. Na čelu vsakej takej tolpi je bil načelnik, čegar samo ime je bilo že dovolj, da se je vsa krajina tresla strahu in groze. In kje so se jemali ti ljudje? Digger, ki je v nekaj urah zapravil ves dobiček dolgoletnega dela, glavničar, ki ga je nesrečna špekulacija ob vse imetje pripravila, potomec deportovancev, v katerem dolgo izgnanstvo ni še zadušilo hrepenenja po zlatu, razuzdani samopašnik, ki se boji dela, ne pa krivice in zločina: vsi ti in taki možaki so se zbrali v jedno družbo, in skupna korist je njihovo zvezo še bolje utrdila.

Avstralijska policija ni dosta opravila s temi izvržki človeštva. Izborna so poznali krajino, katero so si za svoje torišče izbrali, in vedeli so tudi dobro, kje morejo v nevarnosti iskati in dobiti gotovega zavetja. Gore, visoko grmovje in temni lesovi so jih prekrili vselaj manj skušenim lovcem. Mimo tega so imeli tolovaji izbornih konj, na katerih so uskočili jezdnej policiji. Imeli so najboljše dirjalce, kateri so pri konjskih dirkah prvo darilo prejeli. Te izvrstne konje so z izredno lakostjo odpeljali iz konjarn bogatih naselnikov. Po vrhu so živeli v najlepšem sporazumljenju z ovčarji in malimi trgovci, kateri so jim morali o gotovem času sporočati vse, kar so izvedeli. Na ta način so vedeli dobro, kaj se godi v okolici, kedaj katera pošta pride, in na katero stran morejo brez skrbi iti na plen. Tudi o pomikanju črne jezdne policije so dobivali vselaj zanesljivih sporočil, in tako je vsako zasledovanje minulo brez pravega uspeha. Ovčarji in mali trgovci so bili večinoma primorani, da so šli na roko tolovajem. Slaba ovčarju, ki je izdal namere in skrivališča bushrangerjev, za tako izdajo so se osvetili na najokrutnejši način.

Da bi ob takih okoliščinah ves trud ne bil čisto zastonj, moral je guvernement več potov cele čete prostovoljcev orožiti, da so šli pomagat. Tudi so spremljali policaje tako zvani „blacktrackerji“, ki so imeli posebno

oster nos pri zasledovanju tolovajev. Te pomočnike jemlje s civilizovanih domačinov, izredno dobro jim služijo v naselbini queenslandske, kjer tolpe domačih divjakov še vedno delajo veliko nadlego lastnikom govejih čred.

V naselbini Novega južnega Walesa so pospeševali razvoj tolovajstva potomci bivših deportovancev. Deportacija je vsekala sploh tej naselbini zelo hudo rano, četudi se ne dade tajiti, da britska kolonija ima se njej zahvaliti za svoj postanek. Vsa beda je navalila na mlado naselbino, ki je le počasi z naselbine zločincev se vzdignila na naselbino pastirjev. Od 1788. l., ko so prvi obsojenci dospeli v Botany Bay, spremenile so se mnogo družabne razmore v tej naselbini. Potomci zločincev so svobodni, in tudi premožni, v občinskem in državnem življenju pa so ravni ostalim naselnikom. Vendar do celega še ni izbrisan sled, in občna nevarnost pokazuje še dovelj jasno, s kakimi življi je Anglija obljudila to krajino. Pa tudi priroda sama je šla na roko tolovajstvu po teh končinah. Tu so visoke gore, mnoge ovčarne, gosto grmovje in lesovje, vse to pa bushrangerjem ponuja varnih skrivališč. Če uvažamo vse to, potem se nam ni čuditi, da so prav tu avstralijski tolovaji tako grdo delali. Niga bilo mesta, ceste in pota, tudi steze ne, kjer bi se že ne bila prigodila večja ali manjša nesreča.

Potovati po teh krajih je bilo tudi sedaj nevarno, zlasti za nas; kajti ovčarne so edino zatekališče utrujenim potnikom, vanje pa so pogosto zahajali tolovaji. Ker sem toraj vedel, kake nevarnosti mi groze, orožil sem se dovolj, da bi se mogel vsak hip braniti. Imel sem dober revolver in lahko kratko dvocevko. V Sydneyu sem kupil trdnega, krotkega konja, založil sem se s potrebnimi živili, in tako sem se spustil na severozahod. Bilo je k koncu januarja 1865. l. Vročina je tu ob tem času silna, ali tega leta je bila izredno silna. Pred letom pa je bila v teh krajih velika povodenj, ob katerej je poginilo več stotni ljudij, in mnogo živine.

Od Sydneya se širijo na sever rodovite ravnine, na katerih zori mnogo žlahtnega sadja in grozdja. Zato so tu goste naselbine, in je sploh ta kos sveta dobro obljuden. Nekako 15 angleških milj od Sydneya stoji Paramatta. Ta čas so delali mimo železnico na Bathurst. Ta železnica bode šla skozi ogromne gore, zlasti skozi tako zvane Modre gore (Blue-Mountains).

Naselbina Novega južnega Walesa je večinoma gorata, nekateri vrhovi so jako visoki. Ko sem bil naredil 40 angleških milj pota, prišel sem prav v gore. Tu sem moral prenočiti. Ko sem si večerjo skuhal in začel slastno uživati, skočili so z bližnje gošče k meni trije divji psi, dingo nazivani. Bilo mi je to nekaj ne navadnega, kajti avstralijski domači pes se redkokedaj upa na človeka. Zavedši se prvega strahu, vržem mej pse kos mesa, ki sem ga v roki držal. Mej tem, ko so se psi za meso klali, sprožim dvocevko. Eden se je zavalil z groznim cviljenjem po tleh, ostala sta izginila.

gošči. Ubiti pes je bil zelo star, suh, rujavkaste dlake in kocastega repa. Nekateri avstralijski pri so izredno krasni; barve so temnorujave ali rudečkaste, pod trebuhom bele in imajo dolgo svetlo dlako, kakor n. pr. novofundlandski psi. Na ovčarnah jih ne morejo trpeti, kedar se priklatijo, ker delajo preveč škode.

Noč sem prespal dosta pokojno, privadil sem se že šumu, ki celo noč tu trpi. Tudi konj se je držal le mene, da si sem ga pustil vso drago noč naj hodi in se pase, kakor hoče. Za rana sem bil kmalu gotov za odhod.

(Dalje prih.)

Naši dopisi.

Z Vrhniko dne 17. avgusta. Danes popoldne spremili smo k pokoju za ves narod naš izglednega rodoljuba, posestnika in tovarnarja gosp. Franc Kotnika, ki je po dolgi in premučni bolezni na Velki Šmarn dan ob 1/2 12. uri dopoldne, previden s sv. zakramenti, svoje zaslužno življenje, polno razumnega, modrega in vspešnega delovanja, delovanja enako vspešnega, kakor vzglednega in častnega za ves naš narod preminul.

Pokojni užival je zaupanje svojih rojakov v obilni meri, zastopal je več let Vrhniko, Lož in Postojino v deželnem zboru, kjer je bil enako v gospodarskih, kakor denarskih vprašanjih zelo veljaven zastopnik. In stališče njegovo, kot zvesti sin svojega naroda, bilo je silo težavno v trgu, kjer je imela nasprotna stranka veliko zaslombe; vedno so namreč nasprotniki znali sejati razprtije in kakoršnega koli gmotnega povoda ter so to porabljali za svoje politične namene. Začetkom se jim je posrečevalo prodreti s svojim nasprotnim pristašom. Le modro ravnanje Kotnikovo, čegar veljava se je bolj in bolj širila, je spodrinilo nasprotne naklepe in prav njegova oseba je bila, ki je narodni stvari pridobila veljavo in je potem tudi utrdila na Vrhniku.

Za to danes vsak narodnjak, ki je poznal železen značaj in modrost pokojnega in pa našo narodno zgodovino minulih trideset let, živo čuti, da je v Kotniku zgubil naš narod eno najkrepkejših svojih podpor, enega najboljših boriteljev; in gotovo danes žaluje ves narod naš na gomili prezgodaj umrlega Franc Kotnika.

V največjo hvalo pa še štejemo pokojnemu to, da ni pozabil prihodnosti, temveč, da je pravočasno skrbel za krepek, zavesten zaraščaj. Ako si ogledamo sedajno razumno mladino Vrhniško, prepričamo se takoj, da prekosava enako glede razumnosti, kakor glede goreče ljubezni do naroda vse, kar bi nam mogli pokazati nasprotniki, z dobro zavestjo smemo klicati: Vrhnika je in ostane naša in to poglobito po zaslugah Fr. Kotnikovih, zatoraj mu kličemo: Vedna hvaležnost in blagospomin nepozabljivemu Franc Kotniku!

Dobrova dne 17. avgusta. — Šmarne maše, nov altar, prenovljena kapelica, nju slovesno blagoslovljenje. ... Ne mine leto, da bi ne imeli pokazati kaj novega na Dobrovski lepi romarski cerkvi „Marije Dobrovske v lešovji“ tako tudi v obilni meri letos: Ako ravno je cerkev vsa prenovljena in v lepem stanu, ves tlak v cerkvi in presbiteriji nov iz cementnih plošč okusno zložen, cerkvene stene okusno barvane, deloma malane, klopi iz hraščine okusno zrezljane, orgle popravljene, veliki luster nov, lep Leyrerjev križev pot v lepe nove okvirje dejan in tron v velikem altarji bogato ozaljšan, se je vendar kazalo, da altarji sploh zaostajajo in da kličejo po novih okusnih kamnitih izdelkih, kateri bi mogli stalno kinčati lepo cerkev.

In letos storjen je začetek s tem, da je na prvem stranskem altarji iz kraškega luknjastega apnenika, jama in v njo stavljena Lurdska Mati Božja, prav lepo izdelana iz kamnite mase v Monakovem. Kapela na pokopališču, ki je bila dolgo zapuščena in se rabila za sodnijske obdukcije, je izdatno povikšana, vsa ponovljena in vanjo dejan dosedanji stranski altar iz cerkve s podobo od smrti vstalega zveličarja, prikazajočega se Magdaleni.

Vse te nove reči in poprave bile so danes prvo nedeljo Šmarnih maš slovesno blagoslovljene po prevzvišenem škofu Jakobu Missiju, kateri je slovesno sprejet in pozdravljen, vodil spreved z novo podobo Matere Božje s farovža v cerkev, tako, da se je blagoslovljenje vršilo z sv. mašo in pridigo vred od 9. do 1/2 2. ure popoldne.

Ljudstva bilo je navzočega zelo veliko, pridigoval pa je gospod kanonik Klun izredno lepo prepevajoč slavo Marije.

Popoldne po litanijah bil je shod volilcev, pri katerem so o svojem delovanju poročali: državni poslanec Klun, in pa deželna poslanca Povše in Ogorelec. Zbrani izrekli so poslancem zahvalo in zaupanje.

Iz Ljubljane. — Cesarjev rojstni dan, ki se je minuli ponedeljek praznoval po vsi naši državi in tudi daleč čez njene meje, praznoval se je tudi slovesno v Ljubljani. Svoje posebno praznovanje imelo je vojništvo s poljsko mašo, parado, godbo in s skupnim obedom. Za vsa druga oblastva in občinstvo pa je bila ob 10. uri dopoldne slovesna sv. maša, katero je pel prevzvišeni gospod knezoškof Missija v stolni cerkvi v navzočnosti odličnega občinstva z gospodom deželnim predsednikom baron Winkler-jem, deželne sodnije predsednikom Kočevar-jem, deželnim glavarjem dr. Poklukar-jem, mestnim županom Grasselli-jem in uradniki političnih in pravosodnih oblastev in pa drugimi zastopniki političnih in samoupravnih oblastev. Med slovesno mašo pokali so streli topov z grada doli in po maši poklonili so se pri gospodu deželnemu predsedniku: deželni glavar dr. Poklukar v imenu deželnega odbora, dalje pred-